

ANTALYA İŞGÜCÜ PİYASASINDA KONAKLAMA İŞLETMECİLİĞİNDE BÖLGESEL UZMANLAŞMA¹

Kadir EKİCİ²
Murat ÇİFTÇİ³

ÖZ

Gelişmekte olan ülkelerde turizm sektörü, istikrarlı gelişimiyle büyüme ve kalkınmayı destekleyen lokomotif sektörler arasında gösterilmektedir. Tarım sektörünün ekonomideki ağırlığının azaldığı gelişmekte olan ülkelere, mevcut ekonomik dalgalanmalar ve dış ticaret açığı gibi sorunlar karşısında turizm sektöründe istikrarlı büyüme başarısının sağlandığı görülmektedir. Türkiye’de de dünyada eş dönemde turizm sektörüne yönelik ilgi devlet nezdinde artmıştır. Ancak sektöre yönelik sistemli destek politikalarının uygulanması, planlı kalkınma döneminde gerçekleşmiştir. Dengesiz bölgesel kalkınma politikalarından büyüme kutupları yaklaşımının hakim olduğu bu dönemde, turizm sektöründe Antalya gelişme bölgesi olarak belirlenmiştir. Ancak uygulanan teşvik politikalarının etkisi, 1980 sonrasında görülmeye başlanmıştır. Bu durum, konaklama işletmeciliğinde yatak arzında ve işkolundaki istihdam artışıyla gözlemlenmiştir. 1961-2016 yılları arasında turizm belgeli tesislerdeki yatak arzında ülke bütününde 77 katlık artış karşısında Antalya’da 1.244 katlık artış yaşanmıştır. Uzmanlaşma katsayı değerlerinin de gösterdiği gibi konaklama işletmeciliğinde bölgesel uzmanlaşmanın gerçekleştiği zaman aralığıysa 1985-1990 yılları arasındadır. O günden bugüne kadar geçen süreçte konaklama işletmeciliği işkolu ve bağlı alt faaliyet alanlarında bölgesel tam uzmanlaşmanın istikrarıyla karşılaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çalışma iktisadı, bölge planlama, bölgesel kalkınma, konaklama işletmeciliği, iş(gücü) piyasası.

REGIONAL SPECIALIZATION IN ACCOMODATION BUSINESSES OF ANTALYA LABOR

ABSTRACT

Tourism industry in developing countries is shown as one of the locomotive sectors which supports growth and development. In developing countries, where the agricultural sector’s weight in the economy has declined, it is observed that there is a steady growth success in the face of current economic fluctuations and foreign trade deficit. The government has shown an interest in the tourism industry in Turkey as well, simultaneously with the world. However, systematic incentive policies for the tourism industry have been implemented during the planned development period, which was dominated by the polar growth approach, one of the unbalanced regional development policies, and Antalya was chosen as the development region for the tourism industry. However, the effects of incentive policies became discernible after 1980, prevailingly with an increase in bed supply and employment in the accommodation management groups in the tourism industry. Between 1961 and 2016, there has been a 1,244- fold increase in the number of beds in certified touristic facilities in Antalya while it increased 77-fold across the country. As the specialization coefficient values show that the time period of the regional specialization of accommodation management is between 1985-1990. Since then, the stabilization of regional full specialization is actualised in accommodation management and business line of related subactivities.

Keywords: Labour economics, regional planning, regional development, accommodation business, labor market.

¹ Bu çalışma Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma İktisadı Anabilim Dalı’nda 30.04.2019 tarihinde kabul edilen “Dengesiz Bölgesel Kalkınma Stratejileri Perspektifiyle Antalya’da Konaklama İşletmelerinin Kuruluşu ve İş Piyasasına Etkileri” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasının uygulama bölümünün düzenlenmiş şeklidir.

² MA, BA, Kadir Ekici, Gerçekleştirme Görevlisi, Şanlıurfa Haliliye Belediyesi, gmkadir.ekici@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2627-4723

³ Doç. Dr. Murat Çiftçi, Trakya Üniversitesi İİBF ÇEEİ Bölümü, muraticiftci@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6277-6360
Atıf/Citation: Ekici, K. ve Çiftçi, M. (2021). Antalya İşgücü Piyasasında Konaklama İşletmeciliğinde Bölgesel Uzmanlaşma, *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 2(1), 18-41

GİRİŞ

Turizm sektörü, II. Dünya Savaşından bu yana tüm dünyada süratli ve istikrarlı bir büyüme performansı gösteren sektörlerden birisini teşkil etmiştir. Bir milyarı aşkın insan nüfusunun uluslararası turistik faaliyetlerde bulunduğu günümüz dünyasında her on bir kişiden birisinin turizm sektöründe istihdam oluşu, sektörün önemini ortaya koyan önemli ağırlığını göstermektedir. Yapılan tahminlere göre sadece uluslararası turistik faaliyetlerde bulunanların sayısının 2030'a kadar 1,8 milyar kişiye çıkacak olması, dünya ekonomisi açısından önümüzdeki yıllarda da turizm sektörünün mevcut ağırlıklı yerini ve önemini artırarak koruyacağını desteklemektedir.

Turizm sektörüne yönelik, tüm dünya ile birlikte Türkiye'de de 1940'lardan itibaren bir kamusal algının oluşmaya başladığı savunulabilir. Ancak sistematik devlet politikası uygulamalarıyla sektörün geliştirilmesine yönelik kamu kaynaklı çabanın, planlı kalkınma döneminde başladığı görülmektedir. Dönemin kalkınma teorisinde popüler olan dengesiz kalkınma kapsamında büyüme kutupları yaklaşımının etkisiyle, ülke bütününde turizm ve özellikle de konaklama işletmeciliğinde ülke sathına yayılım tercih edilmeyip, kutup özelliği gösterecek merkezlerin seçilişinden hareket edilmiştir. Bu kapsamda da turizm kutbu için büyüme merkezi olarak Antalya'nın belirlenmiştir.

Büyüme kutuplarına göre Antalya'nın turizm kutbunda büyüme merkezi olarak tespitine karşılık, uzun yıllar boyunca konaklama işletmeciliğinde Türkiye bütününden ayrışarak bir merkez özelliğine bürünmesi mümkün olamamıştır. Uzun bir süreç sonrasında başarıya ulaşılması söz konusudur. Bu çalışmanın amaçlarının başında da konaklama işletmeciliğinde büyüme merkezi konumundaki Antalya'da, söz konusu stratejinin başlatılmasından ne kadarlık bir süre sonrasında başarıya ulaşıldığı ve istihdam üzerindeki yansımalarının tespiti yer almaktadır.

1. Çalışmanın Amacı, Önemi ve Kısıtları

Turizm sektörü her geçen gün ülke ekonomileri içerisinde ağırlığı artan bir sektör konumundadır. Özellikle ciddi kaynak sorunları yaşayan gelişmekte olan ülkeler için, tarım dışı üretimde her geçen gün artan önemi bulunmakta olup, ülkelerin kalkınma sorunlarının aşılmasında önemli etkilere sahiptir. Kalkınma sürecinin sürdürülmesindeki etkisi, yapısı gereği istihdam yaratılmasında da aktif şekilde görülmektedir. Sadece sektördeki doğrudan istihdamla değil, aynı zamanda ilişkili olduğu diğer sektörler ve sağladığı refah artışıyla oluşan ilave talebin doğal sonucu olarak çarpan etkisiyle, son derece yoğun şekilde istihdam yarattığı

görülmektedir. Turizm sektörü içerisinde konaklama işletmeciliği işkolu ise en yüksek katma değer sağlayan işkolu özelliğine sahiptir. Başta dış turizm olmak üzere turistik faaliyetlerde kalacak yer bir zorunluluk özelliği göstermektedir. Başlarda sadece konaklama ile sınırlı kalan konaklama işletmeleri, günümüzde bir yaşam kompleksi halini alarak içerisinde yiyecek-içecek-eğlence faaliyet alanlarını da büyük ölçüde bünyesine katmış durumdadır. Dolayısıyla günümüzde turizm sektörü konaklama ve seyahat işletmeciliği işkolları olarak iki ana gruba ayrılmaktadır. Söz konusu iki ana işkolu içerisinde ise konaklama işletmeciliğinin sektörel katma değeri ve dolayısıyla da kalkınmaya katkısı, seyahat işletmeciliğinin mukayese edilemeyecek ölçüde üzerinde gerçekleşmektedir.

Türkiye’de turizm sektörü ve özellikle de konaklama işkolu gerek ekonomik büyümedeki olumlu etkisi, gerek dış ticaret ve cari işlemler açığının kapatılmasındaki önemli katkıları ve gerekse de sağladığı ek istihdamla, ülke ekonomisine uzun yıllardan bu yana büyük katkılar sağlamıştır. Konaklama işletmeciliği işkolunda ülke genelinde dengeli bir büyümenin aksine, özellikle Antalya merkezli bir büyümenin yaşanması söz konusudur. Bu çalışmanın amacı, Antalya’da uzun dönemde konaklama işletmeciliği işkolunda yatak arzı ve istihdamda yaşanan gelişimin ülke bütünüyle mukayesesi ve Antalya’da konaklama işletmeciliği işkolundaki bölgesel uzmanlaşma düzeyinin gelişiminin tespitidir. Böylece kırılma noktalarının ne zaman olduğu, mevcut gelişimin ne yönde sürdüğü ve nereye doğru ilerlediğinin tahmini mümkün olabilecektir.

Uzun yıllardan bu yana Türk konaklama işletmeciliğinde Antalya temelinde ilerleyen yapının başlangıcı, kırılma noktaları ve geleceğe yönelik dönüşüme işaret eden gelişmelerin tespiti, işkolunun çok dinamik yapıya sahip olması ve ülke ekonomisi içerisindeki ağırlığı sebebiyle oldukça önemlidir. Çalışmanın özgünlüğü, literatüre katkısı ve önemi de söz konusu tahlillerin başarı düzeyleriyle orantılı şekilde gerçekleşecektir.

Veri tasarımı başlığı altında detaylandırıldığı üzere gerek yatak arzında gerekse de istihdam düzeylerinde iller bazında veri erişimi cumhuriyet başlangıcına kadar geri götürülememektedir. Dolayısıyla yatak arzında 1961, işkolu istihdamındaysa 1970 yılına kadar geriye gitme imkânı mevcuttur. Ayrıca işkolu istihdamında nüfus sayımlarına dayalı olarak tespit imkanının 1970-2000 yılları arası için söz konusu oluşu, 6 nüfus sayımı arasında geçen 24 yıllık süredeki durumun tespitinin olanaksızlığını da beraberinde getirmektedir. Çalışmadaki temel kısıt da verilerin sürekliliğindeki sınırlamalardan ileri gelmektedir.

2. Araştırma Tasarımı, Yöntem ve Literatür

Turizmle ilgili istatistik verilerin geçmişi oldukça yenidir. Turizm alanındaki ilk çalışmalar seyahat işletmeciliğine dayanak oluşturacak nitelikte olup daha çok yurt dışından gelenler ve yurt dışına gidenlerin giriş-çıkış sebeplerine göre ayırma yer verilmiştir. Söz konusu veriler de DİE tarafından 1959 istatistik yıllığı ile başlamıştır (Bkz. DİE, 1959). On yedi yıl sonrasında ise ilk defa konaklama işletmeleri envanter çalışması gerçekleştirilerek konaklama işletmeciliğinde illere göre tesis, oda ve yatak sayılarının türlerine göre erişimi mümkün olmuştur (Bkz. DİE, 1978). Antalya'daki turizm belgeli tesis, oda, yatak sayılarına erişim ise 1961 yılındaki durumu göstermek üzere birinci beş yıllık kalkınma planında (BYKP) ilk defa mümkün olmuştur (DPT, 1962:25). 1961 ile 1976 yılları arasında geçen on beş yıllık süre içinse Antalya özelinde turizm belgeli tesislerdeki oda sayısı olarak tespit imkanı bulunmamaktadır.

Antalya'da konaklama işletmeciliği faaliyet kolunda çalışanlara ilişkin uzun dönemli özdeş seri bulma imkanı, il düzeyinde diğer faaliyet kollarına göre çalışanlarda da olduğu gibi mümkün bulunmamaktadır. Bu durumun temel sebebi, faaliyet kollarına göre çalışan miktarlarına sadece nüfus sayımlarındaki beyan sonuçlarına dayanarak erişme imkanının bulunmasıdır. Son nüfus sayımının gerçekleştirildiği 2000'den sonra, 2011'de gerçekleştirilen nüfus ve konut araştırması dışında çalışanlar bütününe içerecek bir verinin sağlanamaması da bu durumu teyit etmektedir. Dolayısıyla da güncel çalışmalarda SGK istatistikleri temel alınarak analizler gerçekleştirilmektedir. Ancak bu analizlerde de sigortasız çalışanlar, bağımsız çalışanlar, ücretsiz aile işçileri kapsam dışında kalmaktadır. Sadece 4-1/a'lı sigortalılara göre uygulama gerçekleştirilebilmektedir. Ayrıca sosyal sigortaların çalışanlar nezdinde tabana yayılımı da oldukça yenidir. Dolayısıyla 45-50 yıllık bir gelişimin nasıl gerçekleştiğini ortaya koyma çabası içinde olduğunda, SSK istatistikleri iyice yetersiz hale gelecek ve faaliyet kolunda çalışanların oldukça sınırlı bir kısmını kapsayacaktır. Özellikle mevsimlik çalışmanın da yoğun olduğu konaklama işletmeciliğindeki çalışmada o dönemki mevcut durumu göstermede diğer faaliyet gruplarındaki çalışmaya göre daha da yetersiz kalacaktır. Bu sebeple 1970-2000 yılları arasında yapılan altı nüfus sayımı sonucuna dayalı çalışan tespitlerine dayanarak konaklama işletmeciliğindeki istihdam Antalya'daki bölgesel uzmanlaşma katsayıları hesaplanarak tespit edilmiştir. 1970 öncesine gidilememesi ise, yine teknik imkansızlıktan kaynaklanmaktadır. Sosyal ve ekonomik göstergelerin iller bazında yayınlanması, 1970 nüfus sayımından itibaren başlamıştır.

Antalya’da 1961-2016 yılları arasındaki yatak arzında yaşanan dönemsel gelişimi Türkiye bütünündeki değişimle mukayese etmede, endeks türlerinden sabit esaslı basit endeks yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin tercih amacı belirli bir sürede meydana gelen nicel (sayısal) değişikliğin nispi (oransal) olarak ölçülmesidir (Cillov, 1993: 5). Hesaplama yöntemi ise şu şekilde gerçekleştirilmektedir:

$$ETS_{Antalya,(t+n)} = \left[\frac{TS_{(t+n),Antalya}}{TS_{t,Antalya}} \right] \times 100 \quad [1]$$

Denklem 1’deki $ETS_{Antalya,(t+n)}$ Antalya’daki turizm belgeli tesislerde t+n yılında t yılına göre 100 üzerinden mevcut sayısal değerini ifade etmektedir. $TS_{(t),Antalya}$ Antalya’da t yılında turizm belgeli tesislerdeki yatak arzını, $TS_{(t+n),Antalya}$ Antalya’da t+n yılında turizm belgeli tesislerdeki yatak arzını sembolize etmektedir.

Antalya’da 1970-2016 yılları arasında konaklama işletmeciliği işkolu ve alt faaliyet alanlarında istihdamın bölgesel uzmanlaşmasının analiz edilmesinde ise uzmanlaşma katsayısı (location quotient “LQ”) yöntemi kullanılmıştır.

Uzmanlaşma katsayısının orijinal denklemi, denklem 2’deki gibidir. Buna göre (Brantingham ve Brantingham, 1998: 268):

$$LQ_{i_n} = \frac{E_{i_n}/E_{t_n}}{\sum_{n=1}^N E_{i_n} / \sum_{n=1}^N E_{t_n}} \quad [2]$$

Denklemdaki LQ uzmanlaşma katsayısını, n analiz kapsamındaki mekansal birimlerin her birisini, N ise bütün mekansal birimlerin toplam sayısını tanımlamaktadır. E_i sektöründeki istihdam miktarını, E_t ise bütün faaliyet kollarındaki istihdamın tamamının sayısını göstermektedir. Denklem konaklama işletmeciliği işkolundaki istihdama göre uyarlanmış şekliyse aşağıdaki gibidir:

$$LQ_{l_n} = \frac{E_{l_n}/E_{t_n}}{\sum_{n=1}^N E_{l_n} / \sum_{n=1}^N E_{t_n}} \quad [3]$$

LQ_{l_n} n ilinde konaklama işletmeciliği işkolunda çalışanların ‘n’ ilindeki uzmanlaşma (lokasyon) katsayısını ifade etmektedir. E_{l_n} n ilinde konaklama işletmeciliği işkolunda çalışanların miktarını, E_{t_n} ise Türkiye bütününde konaklama işletmeciliği işkolunda

çalışanların bütününe miktarını sembolize etmektedir. $\sum_{n=1}^N E_{t_n}$ n ilindeki istihdam toplamını, $\sum_{n=1}^N E_{t_n}$ ise Türkiye bütünündeki istihdam toplamını tanımlamaktadır.

Uzmanlaşma katsayısı yönteminde, bölgesel uzmanlaşma düzeylerinin ne olduğu ve hangi kesim noktalarından itibaren hangi uzmanlaşma düzeyinde olunacağı soruları uzun yıllardır literatürde tartışılmaktadır. Bu konuda uzun süre kabul gören görüş, Miller vd. (1991: 67) tarafından beş uzmanlaşma düzeyine ayırmanın yapıldığı çalışmadır. Buna göre çok düşük bölgesel uzmanlaşma için en az 0,7'lik katsayı değerinin sağlanmasının gerektiği savunulmakta olup, şayet katsayı değeri 1,31'e eşit veya büyük olursa yüksek uzmanlaşma düzeyine erişildiği anlamını taşıyacağı ifade olunmaktadır. Özellikle son yıllarda hem AB Konseyi'nin desteklediği kurumlarca hem de uluslararası literatürdeki bölgesel sektörel uzmanlaşma için katsayı değerinin 2 olması kabul görmekte olup, bazı çalışmalarda bu miktarın 3 olması gerektiği dahi savunulmaktadır. Güncel literatürdeki teorik kabullere dayanarak Çiftçi (2018: 556-557), söz konusu sınıflandırmanın 4 kategoride ve kesim noktasına dayanarak oluşturulması gerektiğini savunmaktadır. Buna göre:

$LQ < 1,25$	=>	Bölgesel uzmanlaşma oluşmamıştır.
$1,25 \leq LQ < 2$	=>	Bölgesel uzmanlaşmanın başlangıcı mevcuttur.
$2 \leq LQ < 3$	=>	Bölgesel uzmanlaşma düzeyi yüksektir.
$LQ \geq 3$	=>	Bölgesel tam uzmanlaşma vardır.

Bu çalışmada da konaklama işletmeciliği işkolu ve alt faaliyet kollarındaki istihdama göre Antalya'da bölgesel sektörel uzmanlaşmanın uzun dönemli gelişiminin analizinde, söz konusu dört kesim noktasından hareket edilerek değerlendirilmede bulunulmuştur.

Lee ve Choi (2004) çalışmalarında Güney Kore'deki iki bölgede turizm sektöründeki bölgesel uzmanlaşma düzeylerini; Spiraievas (2008) Baltık kıyısı bölgelerinde turizm sektöründeki bölgesel uzmanlaşmayı analiz etmiştir. Pena-Boquete ve Pérez-Dacal (2012) çalışmalarında İspanya'da mevsimlik istihdama göre turizm sektöründe bölgesel uzmanlaşmayı analiz etmişlerdir. GEKA (2011) Aydın, Denizli ve Muğla'daki turizm sektöründe, Seçkin (2012) de Aydın ilçelerindeki turizmde bölgesel uzmanlaşma düzeylerini analiz etmiştir. Daha güncel çalışmalar arasında Trinh (2016)'in Orta Vietnam'da, Lazzeretti Innocenti (2016) İspanya'da turizmde bölgesel uzmanlaşmayı ele aldığı eseri; dos Santos vd. (2018)'nin Brezilya'da 2015 itibarıyla turizm sektöründeki istihdamda bölgesel uzmanlaşmayı ve uzmanlaşmaya dayalı kümelenmeyi analiz ettiği eseri örnek vermek mümkündür.

3. Antalya’da Yatak Arzına İlişkin Zamansal Gelişim Bulguları

Antalya’ya ilişkin 1961’e ilişkin ilk ulaşılabilen verilerden elde edilen bulgular şu şekilde gerçekleşmiştir: Antalya’da turizm belgeli konaklama işletme sayısı 7 iken oda sayısı 193 olup toplam yatak sayısı ise 408’dir. Söz konusu 408 yatakta yıl içinde konaklayan sayısı 33.425 olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl Türkiye bütünündeki tesis sayısı 258, oda sayısı 8.889, yatak sayısı ise 15.685’tir. Yıl içinde konaklayan sayısı ise yaklaşık 1,5 milyon kişi olarak gerçekleşmiştir. Antalya’nın Türkiye nezdinde 1961 yılı itibarıyla turizm belgeli tesis, oda, yatak ve konaklayanlar içerisindeki ağırlığı sırasıyla şu şekilde gerçekleşmiştir: Tesislerin %2,7’si; oda stoğunun %2,2’si; yatak arzının %2,6’sı ve konaklayanların da %2,2’si Antalya’dadır (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1: 1961’de Turizm Tesisi, Oda, Yatak ve Ziyaretçi Sayıları

	Tesis		Oda		Yatak		Yıl İçinde Kalanlar	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Antalya	7	2,7	193	2,2	408	2,6	33.425	2,2
Türkiye	258	100,0	8.889	100,0	15.685	100,0	1.538.422	100,0

Kaynak: DPT, Birinci BYKP, Ankara 1962: 25

Aradan geçen on beş yıllık süreçte Antalya’da yatak hacminde Türkiye bütününden daha süratli bir artışın yaşandığı görülmektedir. Buna göre 3.753’ü işletme, 3.444’ü kuruluş (yatırım) belgeli olmak üzere turizm belgeli yatak hacmi, 1961’deki 408 yataklık hacimden on yedi katı aşan artışla 7.197 yatak hacmine yükselmiştir. Bunun anlamıysa söz konusu on beş yıllık dönemde ortalama yıllık 385 yatağın ilave edildiğidir. Böylece Antalya’daki turizm belgeli konaklama tesislerinde bulunan yatak hacminin Türkiye bütünü içerisindeki ağırlığı da 1961’den 1976’ya gelindiğinde %2,6’dan %10,2’ye çıkmıştır (Bkz. Tablo 1 ve 2).

Tablo 2: 1976’da Antalya’da İşletme ve Kuruluş Belgeli Yatak Sayıları ve Türkiye İçindeki Ağırlığı

	İşletme Belgeli		Kuruluş Belgeli		Toplam	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Antalya	3,753	8,2	3,444	14,1	7,197	10,2
Türkiye	45,885	100,0	24,507	100,0	70,392	100,0

Kaynak: DPT, Dördüncü BYKP Turizm ve Tanıtma Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 1977: 157.

1980’li yıllar, konaklama işletmeciliği işkolu için Türkiye genelinde büyük atılımlara sahne olmuştur. Antalya’daki gelişim ise yine Türkiye bütünü üzerinde gerçekleşmiştir. Buna göre 47.299’u işletme, 97.315’i kuruluş (yatırım) belgeli olmak üzere turizm belgeli tesislerdeki yatak hacmi, 1976’daki 7.197 yataklık hacimden yirmi katı aşan artışla 144.614’lük

hacme yükselmiştir. Dolayısıyla her yıl ortalama 9,887 oda ilave edilmiştir. Böylece Antalya'daki turizm belgeli konaklama tesislerinde bulunan yatak hacminin Türkiye bütünü içerisindeki ağırlığı da 1976'dan 1990'a gelindiğinde %10,2'den %28,9'a çıkmıştır (Bkz. Tablo 2 ve 3).

Tablo 3: 1990'da Antalya'da İşletme ve Yatırım Belgeli Yatak Sayıları ve Türkiye İçindeki Ağırlığı

	İşletme Belgeli		Yatırım Belgeli		Toplam	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Antalya	47.299	14,5	97.315	29,9	144.614	28,9
Türkiye	325.515	100,0	325.515	100,0	498.742	100,0

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü Araştırma ve Geliştirme Daire Başkanlığı, Turizm Belgeli Tesis İstatistikleri 1990, Ankara 1992

1990-2000 yılları arasında Antalya'da, önceki dönemlere göre turizm belgeli tesislerde mevcut olan yatak arzında yaşanan artış hızında yavaşlama yaşanmıştır. Buna göre Türkiye bütününde 1990'da yarım milyonluk hacmi zorlayan yatak arzında 70 bin yataklık bir artışın sağlanabildiği görülmektedir. Antalya'da ise 1990-2000 yılları arasında turizm belgeli konaklama tesislerindeki yatak arzında yaşanan artış, 44 bini aşmıştır. Dolayısıyla ülke bütününde yaşanan artışın neredeyse üçte ikisi Antalya'da gerçekleşmiştir. Antalya'da işletme belgeli tesislerdeki yatak arzı 47.299'dan 114.871'e yükselirken, yatırım belgeli tesislerdeki yatak arzında ülke bütününde olduğu gibi kısmi azalışla 97.315'ten 73.742'ye inmiş, işletme belgeli tesislerdeki toplam yatak arzı ise 144.614'ten 188.613'e yükselmiştir. Böylece Antalya'daki işletme belgeli tesislerdeki yatak arzının ülke bütünündeki ağırlığı da %29'dan %33,2'ye yükselmiştir (Bkz. Tablo 4 ve 5).

Tablo 4: 2000'de Antalya'da İşletme ve Yatırım Belgeli Yatak Sayıları ve Türkiye İçindeki Ağırlığı

	İşletme Belgeli		Yatırım Belgeli		Toplam	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Antalya	114.871	35,3	73.742	30,2	188.613	33,2
Türkiye	325.168	100,0	243.794	100,0	568.962	100,0

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü Araştırma ve Geliştirme Daire Başkanlığı, Turizm Belgeli Tesis İstatistikleri 2000, Ankara 2002.

2000-2011 yılları arasında Antalya'da, bir önceki döneme göre turizm belgeli tesislerde mevcut olan yatak arzında yaşanan artışta ciddi bir süratlenmeyle karşılaşılmaktadır. Buna göre Türkiye bütününde 2000'de yaklaşık 569 bin olarak gerçekleşen yatak arzında 368 bin yataklık artış sağlanmıştır. Antalya'da ise 2000-2011 yılları arasında turizm belgeli konaklama tesislerindeki yatak arzında yaşanan artış, 205 bini aşmıştır. Dolayısıyla ülke bütününde

yaşanan artışın yaklaşık %56'sı Antalya'da gerçekleşmiştir. Antalya'da işletme belgeli tesislerdeki yatak arzı 114.871'den 326.282'ye yükselirken, yatırım belgeli tesislerdeki yatak arzında kısmi azalışla 73.742'den 67.791'e inmiş, işletme belgeli tesislerdeki toplam yatak arzı da 188.613'ten 394.073'e yükselmiştir. Böylece Antalya'daki işletme belgeli tesislerdeki yatak arzının ülke bütünündeki ağırlığı da %33,2'den %42,1'e yükselmiştir (Bkz. Tablo 4 ve 5).

Tablo 5: 2011'de Antalya'da İşletme ve Yatırım Belgeli Yatak Sayıları ve Türkiye İçindeki Ağırlığı

	İşletme Belgeli		Yatırım Belgeli		Toplam	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Antalya	326.282	48,8	67.791	25,3	394.073	42,1
Türkiye	668.829	100,0	267.900	100,0	936.729	100,0

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü Araştırma ve Geliştirme Daire Başkanlığı, Turizm Belgeli Tesis İstatistikleri 2011, Ankara 2013: 38-39.

2011-2016 yılları arasında, bir önceki döneme göre Antalya'da turizm belgeli tesislerde mevcut olan yatak arzında yine süratli bir artışla karşılaşılmaktadır. Buna göre Türkiye bütününde 2011'de yaklaşık 937 bin olarak gerçekleşen yatak arzında 276 bin yataklık artış sağlanmıştır. Antalya'da ise 2011-2016 yılları arasında turizm belgeli konaklama tesislerindeki yatak arzında yaşanan artış, 113 bini aşmıştır. Dolayısıyla ülke bütününde yaşanan artışın yaklaşık %51'i Antalya'da gerçekleşmiştir. İlave yatak arzında Antalya'nın ülke bütünü içerisindeki ağırlığının azaldığı görülmektedir. Antalya'da işletme belgeli tesislerdeki yatak arzı 326.282'den 418.395'e, yatırım belgeli tesislerdeki yatak arzında kısmi artışla 67,7791'den 89.123'e yükselmiş, işletme belgeli tesislerdeki toplam yatak arzı da 394.073'ten 507.518'e çıkmıştır. Böylece Antalya'daki işletme belgeli tesislerdeki yatak arzının ülke bütünündeki %40'ı aşan ağırlığı da çok sınırlı bir azalışa karşılık korunmuştur (Bkz. Tablo 5 ve 6).

Tablo 6: 2016'da Antalya'da İşletme ve Yatırım Belgeli Yatak Sayıları ve Türkiye İçindeki Ağırlığı

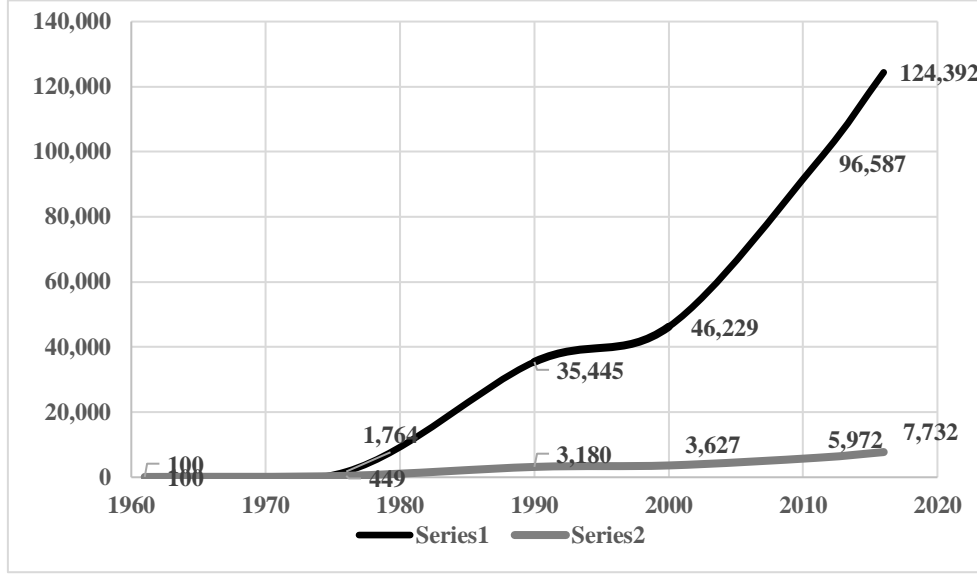
	İşletme Belgeli		Yatırım Belgeli		Toplam	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Antalya	418.395	46,5	89.123	28,5	507.518	41,8
Türkiye	899.881	100,0	312.912	100,0	1.212.793	100,0

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü Araştırma ve Geliştirme Daire Başkanlığı, Turizm Belgeli Tesis İstatistikleri, Ankara, 2016: 38-39.

Antalya ve Türkiye bütününde turizm belgeli konaklama tesislerindeki yatak arzının 55 yıllık (1961-2016) gelişimi incelendiğinde, Türkiye bütününde 77 katlık, Antalya'da ise 1.244 katlık arz artışının sağlandığı görülmektedir. Türkiye bütünündeki 15.685 yatak arzı 1,2 milyonu aşarken, Antalya'da 408 yatak arzının yarım milyonu aşması söz konusu olmuştur.

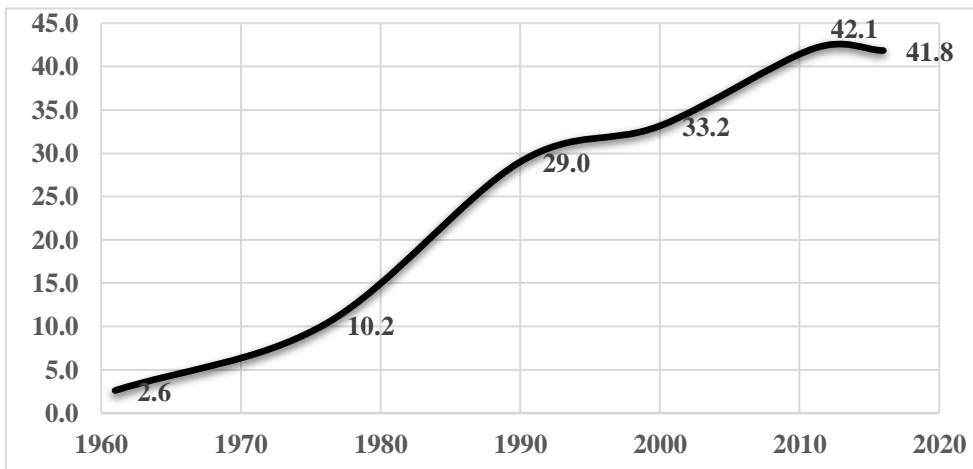
Ülke bütünündeki 77 katlık artış, işkolu açısından son derece hızlı bir büyüme performansının yakalandığını teyit etmektedir. Ancak Antalya'daki 1244 katlık artış, ülke bütünündeki artış hızının 16 katına ulaştığından (=1244/77) Antalya'da yığılmanın gerçekleştiğini ve ülkedeki büyümenin Antalya merkezli olarak gerçekleştiğini desteklemektedir (Bkz. Şekil 1).

Şekil 1: Turizm Belgeli Yatak Arzının Antalya ve Türkiye'de Uzun Dönemli Gelişimi (1961=100, 1961-2016)

Turizm belgeli yatak arzında Antalya merkezli uzun dönemli gelişim, beraberinde ülke bütünü içerisinde Antalya'daki yatak arzının ağırlığının da süratli artışını beraberinde getirmiştir. 1961'de Antalya'nın payı %2,6 ile sınırlıyken bu ağırlık 1976'da %10,2'ye, 1990'da %29'a, 2000'de %33,2'ye ve 2016'daysa %41,8'e yükselmiştir (Bkz. Şekil 2).

Şekil 2: Turizm Belgeli Yatak Arzında Antalya'nın Türkiye Bütünü İçinde Ağırlığında Yaşanan Uzun Dönemli Gelişim (% , 1961-2016)

4. Antalya İş Piyasasında Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Bölgesel Uzmanlaşma Gelişimi Bulguları

Antalya’da konaklama işletmeciliği işkolunda istihdam edilenlere ilişkin ilk istatistikî verilerin edinilebildiği 1970 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre başlatılabilmektedir. Buna göre aktif çalışma çağı nüfusu içerisinde konaklama işletmeciliği işkolunda nüfus sayımının yapıldığı andan geriye doğru son haftada çalışanlara göre henüz bölgesel uzmanlaşmanın başlamadığı görülmektedir. Ayrıca konaklama işletmeciliği işkolundaki bölgesel uzmanlaşma katsayısı değeri, tarım sektöründeki bölgesel uzmanlaşma katsayısı değerinin de oldukça altında kalmıştır (Bkz. Tablo 7).

Tablo 7: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Bölgesel Uzmanlaşma (1970)

Sektör/ İş Kolu/Faaliyet Alanı	Toplam	Erkek	Kadın
Tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcı	1,18	1,27	1,06
Otel, kahve, lokanta müdürleri	0,54	0,59	0,37
Otel, kahve, lokanta sahipleri	0,63	0,70	0,19
Aşçı, garson, barmenler vb. çalışanlar	0,73	0,79	0,34
Konaklama işletmeciliği işkolu	0,69	0,75	0,27

İkinci aşamada bu defa aktif nüfus bütünü yerine tarım dışı sektörlerde çalışanlar bütünü esas alınarak analiz tekrarlanmıştır. Buna göre tarım dışı sektörlerde çalışanlar içerisinde konaklama işletmeciliği işkolunda çalışanlar bütününde de 1.09 değeriyle bölgesel uzmanlaşmanın henüz başlamadığı sonucuyla karşılaşılmıştır. Ayrıca konaklama işletmeciliği işkolundaki bölgesel uzmanlaşma katsayısı değeri, tarım sektöründeki bölgesel uzmanlaşma katsayısı değerinin de yine altında kalmıştır (Bkz. Tablo 8).

Tablo 8: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Tarım Dışı Faaliyetler Toplamına Göre Bölgesel Uzmanlaşma (1970)

İş Kolu/Faaliyet Alanı	Toplam	Erkek	Kadın
Otel, kahve, lokanta müdürleri	0,86	0,86	0,76
Otel, kahve, lokanta sahipleri	1,00	1,01	0,39
Aşçı, garson, barmenler vb. çalışanlar	1,15	1,15	0,68
Konaklama işletmeciliği işkolu	1,09	1,09	0,55

Aktif çalışma çağı nüfusu içerisinde konaklama işletmeciliği işkolunda 1975 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımının yapıldığı andan geriye doğru son haftada çalışanlara göre henüz bölgesel uzmanlaşmanın başlamadığı görülmektedir. Dolayısıyla konaklama işletmeciliği işkolunda bölgesel uzmanlaşma, tıpkı 1970’teki gibi yine henüz başlamamıştır. Buna ek olarak tarım sektöründeki bölgesel uzmanlaşma katsayısı değerinin de yine altında kalmıştır (Bkz. Tablo 9).

Tablo 9: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Bölgesel Uzmanlaşma (1975)

İş Kolu/Faaliyet Alanı	Toplam	Erkek	Kadın
Tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcı	1,18	1,27	1,06
Otel, kahve, lokanta müdürleri	0,67	0,88	0,00
Otel, kahve, lokanta sahipleri	0,71	0,75	0,59
Aşçı, garson, barmenler vb. çalışanlar	0,77	0,81	0,72
Konaklama işletmeciliği işkolu	0,75	0,78	0,66

Bir sonraki aşamada bu defa aktif nüfus bütünü yerine tarım dışı sektörlerde çalışanlar bütünü esas alınarak analiz tekrarlanmıştır. Buna göre tarım dışı sektörlerde çalışanlar içerisinde konaklama işletmeciliği işkolunda çalışanlar bütününde de 1.12 değeriyle bölgesel uzmanlaşma başlangıcının sağlanamadığı sonucuyla karşılaşılmaktadır. Ayrıca 1975 yılında da 1970 yılındaki gibi tarım sektöründeki bölgesel uzmanlaşma katsayısı değerinin de yine altında kalmıştır (Bkz. Tablo 10).

Tablo 10: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Tarım Dışı Faaliyetler Toplamına Göre Bölgesel Uzmanlaşma (1975)

İş Kolu/Faaliyet Alanı	Toplam	Erkek	Kadın
Otel, kahve, lokanta müdürleri	1,00	1,25	0,00
Otel, kahve, lokanta sahipleri	1,07	1,06	1,01
Aşçı, garson, barmenler vb. çalışanlar	1,16	1,15	1,24
Konaklama işletmeciliği işkolu	1,12	1,11	1,14

Aktif çalışma çağı nüfusu içerisinde konaklama işletmeciliği işkolunda 1980 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımının yapıldığı andan geriye doğru son haftada çalışanlara göre henüz bölgesel uzmanlaşmanın başlamadığı görülmektedir. Dolayısıyla konaklama işletmeciliği işkolunda bölgesel uzmanlaşma, 0,86'lık katsayı değeriyle tıpkı 1970 ve 1975'teki gibi yine henüz başlamamıştır. Buna ek olarak tarım sektöründeki bölgesel uzmanlaşma katsayısı değerinin de yine altında kalmıştır (Bkz. Tablo 11).

Tablo 11: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Bölgesel Uzmanlaşma (1980)

Sektör/ İş Kolu/Faaliyet Alanı	Toplam	Erkek	Kadın
Tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcı	1,19	1,29	1,06
Otel, kahve, lokanta müdürleri	1,21	1,40	0,19
Otel, kahve, lokanta sahipleri	0,91	0,96	0,79
Aşçı, garson, barmenler vb. çalışanlar	0,83	0,89	0,52

Konaklama işletmeciliği işkolu	0,86	0,92	0,55
--------------------------------	------	------	------

Bir sonraki aşamada bu defa aktif nüfus bütünü yerine tarım dışı sektörlerde çalışanlar bütünü esas alınarak analiz tekrarlanmıştır. Buna göre tarım dışı sektörlerde çalışanlar içerisinde konaklama işletmeciliği işkolunda çalışanlar bütününde de 1.15 katsayı değeriyle bölgesel uzmanlaşma başlangıcının sağlanamadığı sonucuyla karşılaşılmaktadır. Ayrıca 1970 ve 1975 yıllarındaki gibi tarım sektöründeki bölgesel uzmanlaşmanın da yine altında kalmıştır (Bkz. Tablo 12).

Tablo 12: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Tarım Dışı Faaliyetler Toplamına Göre Bölgesel Uzmanlaşma (1980)

İş Kolu/Faaliyet Alanı	Toplam	Erkek	Kadın
Otel, kahve, lokanta müdürleri	1,63	1,75	0,29
Otel, kahve, lokanta sahipleri	1,22	1,21	1,23
Aşçı, garson, barmenler vb. çalışanlar	1,11	1,11	0,81
Konaklama işletmeciliği işkolu	1,15	1,15	0,85

Aktif çalışma çağı nüfusu içerisinde konaklama işletmeciliği işkolunda 1985 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımının yapıldığı andan geriye doğru son haftada çalışanlara göre henüz bölgesel uzmanlaşmanın başlamadığı görülmektedir. Dolayısıyla konaklama işletmeciliği işkolunda bölgesel uzmanlaşma, 1,25'lik uzmanlaşma başlangıç sınırının oldukça altında kalan 0,95'lik katsayı değeriyle tıpkı 1970, 1975 ve 1980'deki gibi yine henüz başlamamıştır. Buna ek olarak tarım sektöründeki bölgesel uzmanlaşma katsayısı değerinin de yine altında kalmıştır (Bkz. Tablo 13).

Tablo 13: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Bölgesel Uzmanlaşma (1985)

Sektör/ İş Kolu/Faaliyet Alanı	Toplam	Erkek	Kadın
Tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcı	1,20	1,34	1,05
Otel, kahve, lokanta müdürleri	2,05	2,03	3,43
Otel, kahve, lokanta sahipleri	0,92	0,94	2,15
Aşçı, garson, barmenler vb. çalışanlar	0,95	1,00	0,96
Konaklama işletmeciliği işkolu	0,95	0,99	1,18

Bir sonraki aşamada bu defa aktif nüfus bütünü yerine tarım dışı sektörlerde çalışanlar bütünü esas alınarak analiz tekrarlanmıştır. Buna göre tarım dışı sektörlerde çalışanlar içerisinde konaklama işletmeciliği işkolunda çalışanlar bütününde ilk defa 1.28'lik katsayı değeriyle bölgesel uzmanlaşmanın başlangıcının gerçekleştiği sonucuyla karşılaşılmıştır. Aynı zamanda önceki nüfus sayımlarının aksine ilk defa 1985 yılında konaklama işletmeciliği

işkolundaki bölgesel uzmanlaşmanın tarım sektöründe bölgesel uzmanlaşma düzeyini aştığı görülmüştür (Bkz. Tablo 14).

Tablo 14: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Tarım Dışı Faaliyetler Toplamına Göre Bölgesel Uzmanlaşma (1985)

İş Kolu/Faaliyet Alanı	Toplam	Erkek	Kadın
Otel, kahve, lokanta müdürleri	2,76	2,63	4,71
Otel, kahve, lokanta sahipleri	1,24	1,22	2,96
Aşçı, garson, barmenler vb. çalışanlar	1,28	1,29	1,32
Konaklama işletmeciliği işkolu	1,28	1,28	1,62

Aktif çalışma çağı nüfusu içerisinde konaklama işletmeciliği işkolunda 1990 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımının yapıldığı andan geriye doğru son haftada çalışanlara göre, 2.15'lik katsayı değeriyle yüksek bölgesel uzmanlaşma seviyesine erişildiğine işaret etmektedir. Ayrıca önceki yılların aksine ilk defa aktif çalışma çağı bütününe göre konaklama işletmeciliği işkolundaki bölgesel uzmanlaşma düzeyi, tarım sektöründeki uzmanlaşma düzeyinin üzerine çıkmıştır (Bkz. Tablo 15).

Tablo 15: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Bölgesel Uzmanlaşma (1990)

Sektör/ İş Kolu/Faaliyet Alanı	Toplam	Erkek	Kadın
Tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcı	1,08	1,13	1,02
Otel, kahve, lokanta müdürleri	6,06	5,70	8,89
Otel, kahve, lokanta sahipleri	1,32	1,27	4,06
Aşçı, garson, barmenler vb. çalışanlar	2,37	2,36	2,94
Konaklama işletmeciliği işkolu	2,15	2,10	3,29

Bir sonraki aşamada bu defa aktif nüfus bütünü yerine tarım dışı sektörlerde çalışanlar bütünü esas alınarak analiz tekrarlanmıştır. Buna göre tarım dışı sektörlerde çalışanlar içerisinde konaklama işletmeciliği işkolunda çalışanlar bütününde 2.33'lük katsayı değeriyle yüksek bölgesel uzmanlaşma düzeyine erişildiği sonucuyla karşılaşılmıştır (Bkz. Tablo 16).

Tablo 16: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Tarım Dışı Faaliyetler Toplamına Göre Bölgesel Uzmanlaşma (1990)

İş Kolu/Faaliyet Alanı	Toplam	Erkek	Kadın
Otel, kahve, lokanta müdürleri	6,58	6,14	9,74
Otel, kahve, lokanta sahipleri	1,43	1,37	4,45
Aşçı, garson, barmenler vb. çalışanlar	2,58	2,54	3,22
Konaklama işletmeciliği işkolu	2,33	2,26	3,61

Aktif çalışma çağı nüfusu içerisinde konaklama işletmeciliği işkolunda 1990 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımının yapıldığı andan geriye doğru son haftada çalışanlara göre, 2.37'lik katsayı değeriyle 1990 yılına göre bölgesel uzmanlaşma düzeyinde sınırlı bir artışın yaşandığı görülmektedir. Söz konusu sınırlı artışla elde edilen katsayı değeriyle, konaklama işletmeciliği işkolunda yüksek bölgesel uzmanlaşma seviyesinin korunduğuna işaret etmektedir (Bkz. Tablo 17).

Tablo 17: Antalya'da Konaklama İşletmeleri İş Kolunda Bölgesel Uzmanlaşma (2000)

Sektör/ İş Kolu/Faaliyet Alanı	Toplam	Erkek	Kadın
Tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcı	1,03	1,07	0,98
Otel, kahve, lokanta müdürleri	5,29	5,48	4,88
Otel, kahve, lokanta sahipleri	1,37	1,34	2,59
Aşçı, garson, barmenler vb. çalışanlar	2,54	2,63	2,29
Konaklama işletmeciliği işkolu	2,37	2,40	2,52

Aktif çalışma çağı nüfusunun temel alındığı uygulama sonrasında tarım dışı sektörlerde çalışanlar bütünü esas alınarak analiz tekrarlanınca da, konaklama işletmeciliği işkolunda çalışanlar bütününde 2.44'lük katsayı değeriyle yüksek bölgesel uzmanlaşma düzeyinin 1990 yılına göre hafif artışla sürdürüldüğü sonucuya karşılaşılmıştır (Bkz. Tablo 18).

Tablo 18: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Tarım Dışı Faaliyetler Toplamına Göre Bölgesel Uzmanlaşma (2000)

İş Kolu/Faaliyet Alanı	Toplam	Erkek	Kadın
Otel, kahve, lokanta müdürleri	5,44	5,69	4,53
Otel, kahve, lokanta sahipleri	1,41	1,39	2,41
Aşçı, garson, barmenler vb. çalışanlar	2,61	2,72	2,12
Konaklama işletmeciliği işkolu	2,44	2,49	2,34

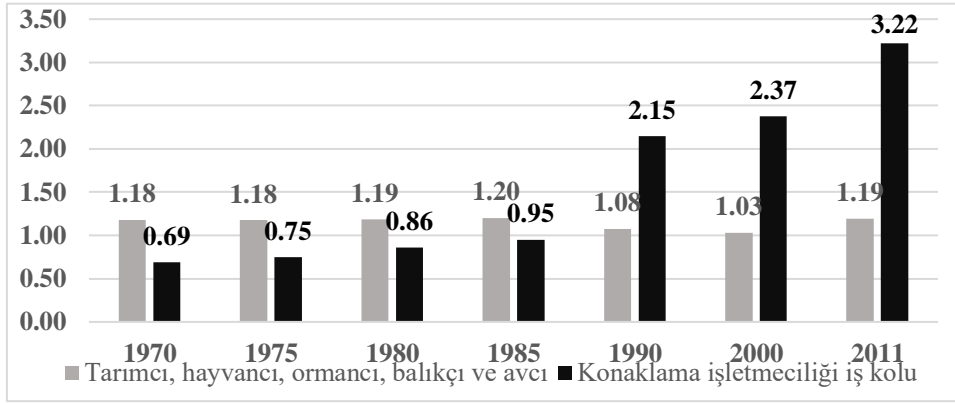
Nüfus ve konut araştırması sonuçları kapsamında tespiti yapılan istihdama göre uzmanlaşma düzeyi analiz bulguları, 3.22'lik katsayı değeriyle 2011 yılı itibarıyla Antalya'da konaklama işletmeciliği işkolunda bölgesel tam uzmanlaşmanın sağlandığını göstermektedir (Bkz. Tablo 19).

Tablo 19: Antalya'da Konaklama İşletmeciliği İş Kolunda Bölgesel Uzmanlaşma (2011)

Sektör/ İş Kolu	Toplam
Tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcı	1,19
Konaklama işletmeciliği işkolu	3,22

Konaklama işletmeciliğinde istihdamda bölgesel uzmanlaşmadaki artışın uzun dönemli gelişimini tespit imkanı, 1970-2011 yılları arası dönem için mevcuttur. Buna göre bölgesel uzmanlaşmada 1985-1990 ve 2000-2011 yılları arasında esas gelişimin sağlandığı görülmektedir. 1985'ten 1990'a gelindiğinde uzmanlaşmanın olmadığı bir noktadan yüksek uzmanlaşmaya dönüşmüştür. 2011'de ise artık bölgesel tam uzmanlaşma da gerçekleşmiştir (Şekil 3).

Şekil 3: Antalya'da Tarım Sektörü ve Konaklama İşletmeciliği İşkolundaki İstihdama Dayalı Bölgesel Uzmanlaşma Düzeylerinin Karşılaştırılması (1970-2011)

Daha önce de vurgulandığı üzere 2011 sonrası için sadece SGK'nın 2016 istatistik yıllığında 4-1/a kapsamında sigortalı olarak çalışanların faaliyet kollarına göre dağılımlarının iller itibarıyla miktarlarına dayanarak konaklama işletmeciliği işkoluna dahil olan faaliyet alanlarında Antalya'daki istihdam miktarlarına erişim imkanı mevcuttur. Sigortasız çalışanların, ücretsiz aile işçisi ve bağımsız olarak çalışanların dahil edilmediği, sadece iş akdine dayalı faaliyet alanlarında istihdam olunan formel (sigortalı) işçilerin yer alması sebebiyle, faaliyet alanlarında yıl içi düzenli veya mevsimlik istihdam olunan geniş kitleler kapsam dışı kalmaktadır. Analizin 2016 yılındaki kısmında mevcut olan sınırlılık göz önünde tutulmak şartıyla, Antalya'da konaklama işkolu ve işkoluna bağlı faaliyet alanlarındaki istihdama göre bölgesel uzmanlaşma düzeyleri analiz edildiğinde elde edilen bulgular kısaca şu şekilde özetlenebilir:

Konaklama alt faaliyet alanında Antalya'da sigortalı olarak istihdam olunan 52,637 işçi, Antalya'daki tüm faaliyet alanlarında istihdam olunan işçi toplamının %12,3'ünü, Türkiye'deki bütün konaklama faaliyet alanında istihdam olunan işçi toplamınınsa %27,4'ünü oluşturmaktadır. Bölgesel uzmanlaşma katsayı değeri 8,8 olarak gerçekleşerek 3 olan tam uzmanlaşma sınırının üzerinde bölgesel uzmanlaşmaya sahip olduğunu göstermektedir.

Yiyecek ve içecek hizmetleri alt faaliyet alanında Antalya’da sigortalı olarak istihdam olunan 21,964 işçi, Antalya’daki tüm faaliyet alanlarında istihdam olunan işçi toplamının %5,12’sini, Türkiye’deki bütün konaklama faaliyet alanında istihdam olunan işçi toplamınınsa %3,6’sını oluşturmaktadır. Bölgesel uzmanlaşma katsayı değeri ise 1,8 olarak gerçekleşerek 1,25 olan uzmanlaşma başlangıç sınırının altında kalmıştır.

Spor, eğlence ve dinlence alt faaliyet alanında Antalya’da sigortalı olarak istihdam olunan 2,500 işçi, Antalya’daki tüm faaliyet alanlarında istihdam olunan işçi toplamının %0,58’ini, Türkiye’deki bütün konaklama faaliyet alanında istihdam olunan işçi toplamınınsa %5,66’sını oluşturmaktadır. Bölgesel uzmanlaşma katsayı değeri ise 1,2 olarak gerçekleşerek 1,25 olan uzmanlaşma başlangıç sınırını aşmış, ancak yüksek uzmanlaşma sınırı olan 2’nin altında kalmıştır.

Konaklama işletmeciliği işkolu bütününde Antalya’da sigortalı olarak istihdam olunan 77,101 işçi, Antalya’daki tüm faaliyet alanlarında istihdam olunan işçi toplamının %17,97’sini, Türkiye’deki bütün konaklama faaliyet alanında istihdam olunan işçi toplamınınsa %9,12’sini oluşturmaktadır. Bölgesel uzmanlaşma katsayı değeri 2,9 olarak gerçekleşerek 3 olan tam uzmanlaşma sınırının biraz altında, 2 olan yüksek uzmanlaşma sınırının ise oldukça üzerinde bir bölgesel uzmanlaşmaya sahip olduğunu göstermektedir (Bkz. Tablo 20).

Tablo 20: 4-1/a’lı İstihdam İçinde Konaklama İşletmeciliği İş Kolu ve Alt Faaliyet Alanlarında Bölgesel Uzmanlaşma (2016)

Konaklama	Katsayı	8,8
	İstihdam	52.637
	Antalya İstihdamında Ağırlık	%12,27
	Türkiye Faaliyet Alanı Toplamında Ağırlık	%27,4
Yiyecek ve İçecek Hizmeti Faaliyetleri	Katsayı	1,2
	İstihdam	21.964
	Antalya İstihdamında Ağırlık	%5,12
	Türkiye Faaliyet Alanı Toplamında Ağırlık	%3,60
Spor, Eğlence ve Dinlence Faaliyetleri	Katsayı	1,8
	İstihdam	2.500
	Antalya İstihdamında Ağırlık	%0,58
	Türkiye Faaliyet Alanı Toplamında Ağırlık	%5,66
Konaklama İşletmeciliği Toplamı	Katsayı	2,9
	İstihdam	77.101
	Antalya İstihdamında Ağırlık	%17,97
	Türkiye Faaliyet Alanı Toplamında Ağırlık	%9,12

Elde edilen bulgular, Antalya’nın konaklama işletmeciliği işkolunda 4-1/a’lı çalışanlarda bölgesel uzmanlaşmanın 81 vilayet içerisinde en yüksek seviyede olduğunu

göstermektedir. Bölgesel uzmanlaşmada en yakın takipçisi ise Muğla'dır. Bölgesel yüksek uzmanlaşma düzeyinde olan vilayetlerde 81 il içerisinde sadece Antalya ve Muğla olarak tespit edilmiştir. On bir ildeyse konaklama işletmeciliği faaliyet alanına göre bölgesel uzmanlaşmanın başlangıcı gerçekleşebilmiştir. Buradan hareketle ülke bütününde 81 ilin 2'sinde yüksek uzmanlaşma, 11'inde uzmanlaşma başlangıcı gerçekleşmiş olup, söz konusu 13 il dışında kalan 68 ildeyse konaklama işletmeciliği faaliyet alanında herhangi bir bölgesel uzmanlaşma başlangıcı dahi gerçekleşmemiş durumdadır (Tablo 21).

Tablo 21: 4-1/a'lı İstihdam İçinde Konaklama İşletmeciliği İş Kolu ve Alt Faaliyet Alanlarında Bölgesel Yüksek Uzmanlaşma ve Uzmanlaşma Başlangıcında Olan İller (2016)

İller	Konaklama	Yiyecek ve İçecek Hizmeti Faaliyetleri	Spor, Eğlence ve Dinlenme Faaliyetleri	Konaklama İşletmeciliği Toplamı	Uzmanlaşma durumu
Antalya	8,79	1,16	1,82	2,93	Bölgesel yüksek uzmanlaşma
Muğla	4,77	1,69	1,92	2,40	Bölgesel yüksek uzmanlaşma
Nevşehir	4,99	0,96	0,76	1,86	Bölgesel uzmanlaşma başlangıcı
Isparta	1,05	1,73	0,46	1,51	Bölgesel uzmanlaşma başlangıcı
Bolu	2,65	1,19	0,91	1,51	Bölgesel uzmanlaşma başlangıcı
Bayburt	0,97	1,56	2,65	1,48	Bölgesel uzmanlaşma başlangıcı
Çanakkale	1,94	1,23	0,67	1,37	Bölgesel uzmanlaşma başlangıcı
Trabzon	1,28	1,28	1,64	1,30	Bölgesel uzmanlaşma başlangıcı
Aydın	1,86	1,12	1,26	1,30	Bölgesel uzmanlaşma başlangıcı
Karabük	1,66	1,16	1,40	1,28	Bölgesel uzmanlaşma başlangıcı
Erzincan	1,00	1,38	0,79	1,26	Bölgesel uzmanlaşma başlangıcı
Edirne	1,09	1,34	0,76	1,25	Bölgesel uzmanlaşma başlangıcı
Afyon	2,49	0,93	0,27	1,25	Bölgesel uzmanlaşma başlangıcı

SONUÇ VE TARTIŞMA

Turizm sektörü küresel ölçekte ekonomik durgunluğun yaşanmasına karşılık büyüyen tek sektör konumunda olup, yapılan çeşitli araştırma bulgularında da söz konusu sektörel büyümenin süreceği sonucuyla karşılaşılmaktadır. Buna ek olarak emek-yoğun üretimin sektör yapısı sebebiyle mevcudiyeti de, turizm sektörünün istihdam yaratma kabiliyetinin son derece yüksek olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla da geleneksel tarım üretiminin payının düzenli olarak düşüş içerisinde olduğu gelişmekte olan ülkelerde turizm sektörü en önemli tarım dışı sektör konumuna erişmiş durumdadır (Yanardağ ve Avcı, 2012: 39-40).

Türkiye’de turizm sektörünün büyüme üzerindeki etkisini sınyayan pek çok çalışma, ülkemizde de turizm sektörünün hem kısa hem de uzun dönemde ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Bu kapsamda Hephaktan ve Çınar (2010)’ın 1980-2008 yılları arası dönemi, Kanca (2015)’nin 1980-2013 yılları arası dönemi, Kızılkaya vd. (2016)’nin 1980-2014 yılları arası dönemi, Bozkurt ve Topçuoğlu (2013)’nun 1970-2011 yılları arası dönemi, Çoban ve Özcan (2013)’in 1963-2010 yılları arası dönemi esas aldığı çalışmalarda elde ettikleri sonuçlar, turizm gelirlerinin büyümeyi artırdığı yönündedir. Ancak bu çalışmalarda temel alınan turizm verisi turizm gelirleri olup, yabancı turistlerden elde edilen gelirden oluşmaktadır. Dolayısıyla iç turizmin etkisinin tespiti mümkün olamamaktadır.

Antalya, 530 km.’ye ulaşan kıyıları, koyları, limanları, antik kentleri, denizle birleşen orman ve şelaleleriyle turizm açısından büyük çekiciliğe sahip coğrafi ve kültürel varlığa sahiptir. Bu özellikleri bir arada bünyesinde barındırması ise, turizm çeşitliliği açısından da tek başına hemen her türlü turizm faaliyeti için elverişli noktada olmasına yol açmıştır. Turizm türleri açısından çeşitliliğin yanı sıra işletme ölçeğinde de çeşitlilik mevcuttur. Küçük ve orta ölçekli işletmeler, daha çok aile işletmesi özelliği göstermektedir. Bu da istihdamın ağırlıklı olarak aile fertlerinden oluşmasına yol açmaktadır. Ancak yatak arzı ve turistik faaliyetlerdeki ağırlıklarının sınırlılığı sebebiyle Antalya’da konaklama işletmeciliğinde hem ekonomik faaliyet anlamında hem de doğrudan istihdam anlamında baskın karakter oluşturmamaktadırlar. Buna karşılık 5 yıldızlı otellere kadar büyük ölçekli turizm belgeli konaklama işletmelerinin sektörde il içi ağırlığıyla karşılaşılmakta olup, söz konusu işletmelerin profesyonel işletmeler oluşuyla karşılaşılmaktadır. Bu da doğrudan istihdamda baskın oluşlarını da beraberinde getirmektedir. Hem sektörel üretimde hem de istihdamda sınırlı ağırlığa sahip küçük ölçekli aile işletmeleri yaşanan krizlerden çok fazla etkilenirken, büyük ölçekli profesyonel işletmelerin ülke içinde yaşanan ekonomik krizlerden fazla etkilenmediği, dolayısıyla ekonomik üretim ve istihdam yaratımında istikrarı koruduğu sonucuyla karşılaşılmaktadır (Albeni ve Olgun, 2005: 101,104-105). Buna karşılık Durgun ve Gövdere (2011)’nin alan çalışması bulguları, Antalya’daki konaklama işletmeciliği işkolunda pazar payında düşüşün yaşandığını, satış ve yatırımların azaldığını, oda fiyatlarıyla kar marjında yaşanan azalışa ek olarak doğrudan istihdamda da düşüş yaşandığını göstermektedir. Dolayısıyla küresel ekonomik krizler dışında turizm sektörünün istikrarlı büyüyen bir sektör özelliğinde olduğu sonucuyla karşılaşılmaktadır. Nitekim çalışma kapsamında turizm belgeli yatak arzında hem Türkiye bütününde hem de Antalya özelinde 1961’den bu yana hiç düşüş yaşanmaması, bu durumu destekler niteliktedir. Türkiye bütününde 1961-2016 yılları arasında turizm belgeli

tesislerdeki yatak arzında yaşanan artış 77 katı aşarken, Antalya’da 1244 kata ulaşan bir artış sağlanabilmiştir.

Akdeniz kıyısındaki tek vilayetin Antalya olmaması, doğusundaki Mersin ve Adana’da konaklama işletmeciliğinin Antalya’daki gibi gelişmesinin mümkün olamaması ise oldukça dikkat çekicidir. Bunda Mersin ve Adana’da teşvikli yatırımların ağırlıklı olarak sanayi sektörüne yönlendirilmesi etkili olmuştur. Böylece Akdeniz’de Mersin ve Adana’da sanayi gelişirken, Antalya’da konaklama işletmeciliği eksenli turizmin gelişimi süratlenerek sürmüştür (Okuyucu ve Akgiş, 2016: 257-258).

Ülkemizde kültür turizmiyle başlayan turizmin, özellikle 1980’lerden itibaren deniz-kum-güneş üçlüsüne dayalı gezi ve eğlence turizmine dönüşerek hakim tür olduğu görülmektedir. (Okuyucu ve Akgiş, 2016: 258). 1980’li yılların sonlarına kadar konaklama işletmeciliğine verilen kamu teşvikleri de deniz-kum-güneş üçlüsüne dayanan gezi ve eğlence turizmine yönelik olmuştur (Gülbahar, 2009: 172). Buna ek olarak dünyada 1930’larda İngiltere’de başlayıp 1950’lerden itibaren Fransa ve İspanya (Mayorka) temelli olarak Avrupa’da yayılan her şey dahil sistemini içeren paket turlar da ülkemizde 1990’lardan bu yana işkolundaki ağırlığını artırarak sürdürmüş ve yatak doluluk oranlarını da artırarak sektörel büyümeyi desteklemiştir. Antalya’da da her şey dahil sistemine dayanan paket turlar, konaklama işletmeciliğinde yaygın hale gelmiş olup, yerli ve yabancı turistlerin Antalya’yı tercihlerinde oldukça önemli etkiye sahiptir (Üngüren vd., 2009: 96-98). Antalya’da yeme-içme-eğlence faaliyet alanlarının da konaklama işletmeciliği işkolunda birleşmesi bu sebeptendir. Faaliyet alanları artık bütünleşik bir işkolu haline dönüşmüş durumdadır.

İstihdam yaratma kabiliyeti son derece yüksek olan turizm sektörünün sağlamış olduğu ilave istihdam üçe ayrılmaktadır: Doğrudan istihdam, dolaylı istihdam ve türetilmiş istihdam. Doğrudan istihdamda konaklama işletmeciliğinde, yiyecek içecek işletmelerinde tur operatörlüğü ve seyahat işletmeciliğinde istihdam yaratımı gerçekleşmektedir. Dolaylı istihdamı ise bir örnek üzerinden ele alırsak, turistlere sağlık hizmeti sunan hekim ve hemşireler dolaylı olarak turizm işletmeleriyle bağı olan işletme veya kuruluşlarda gerçekleştirilen istihdam kapsamında yer alarak dolaylı istihdamı oluşturmaktadır. Geniş açıdan baktığımızda ise turizmin bağlantılı olduğu faaliyet alanı sayısı 38’e ulaşmaktadır. ILO tahminlerine baktığımızda küresel ölçekte turizmin dolaylı istihdam yaratımı, doğrudan istihdam yaratımının 1,5 katına ulaşmaktadır. Uyarılmış istihdamsa esasen turizmin yol açtığı refah artışı sonucunda

toplumda tüketim artışıyla birlikte şekillenen ilave istihdamı oluşturmaktadır (Kaya, 2012: 244-245).

Başta konaklama işletmeciliği işkolu üzere turizm, dünya genelinde 120 milyon kişiye doğrudan istihdam sağlarken, dolaylı istihdamla bu sayı çeyrek milyarı zorlamaktadır. Dolayısıyla da dünya bütününde her on bir kişiden birisi, doğrudan ya da dolaylı olarak turizm sektöründe istihdam olunmaktadır. Günümüzde 1,1 trilyon dolarlık uluslararası turizm gelirleri 1,1 milyar kişinin uluslararası turizm faaliyetiyle sağlanmakta olup uluslararası turist sayısının 2030'da 1,8 milyara çıkacağı öngörülmektedir (Aydın ve Gencür, 2015: 44). Dolayısıyla istihdam sağlamada turizmin payının her geçen gün küresel ölçekte artış kat edeceği açıktır.

Işık ve Zoğal (76-87) Mullins'in turizm kentleşmesi tanımlamasının bileşenlerinden hareketle oluşturdukları çerçeveye göre Antalya için yaptıkları analizde: 1) Hızlı nüfus artışı ve göç alışı, 2) İşgücünün hızlı büyümesi ve işgücü istihdamında özellikle toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller, ulaştırma-inşaatın toplam istihdamdaki payının 1980 sonrasında süratli artışı, 3) Tesis, yatak arzı, konaklama süresi, havayolu ile giriş yapanların ülke bütününe giriş yapanlar içindeki payındaki gelişim, 4) Yabancı nüfusundaki süratli artış, 5) Yabancıların mülk edinimlerinin ülke bütünündeki yüksek ağırlığı gerekçeleriyle Antalya'nın turizm kentleşmesi yaşamış bir vilayet olduğunu savunmaktadırlar.

Antalya'da konaklama işletmeciliği işkolu ve bağlı faaliyet alanlarındaki bölgesel uzmanlaşmanın 1970-2016 yılları arasındaki gelişiminin uzmanlaşma katsayısı yaklaşımıyla analiz edilmesinde de turizm kentleşmesinin teyidiyle karşılaşılmaktadır. Büyüme kutbu olarak turizmin büyüme merkezi konumundaki Antalya'da, söz konusu kamu stratejilerinin hemen sonuç verdiğini ise savunmak oldukça güçtür. Bölgesel uzmanlaşmada 1990'a kadar tarım sektöründeki uzmanlaşma düzeyinin altında kalındığı, 1990'daysa yüksek uzmanlaşma düzeyine erişilip, 2011'de ise tam uzmanlaşma sınırının aşıldığı görülmektedir. 2016'ya gelindiğindeyse konaklama işkolu bütününde Antalya'daki bölgesel tam uzmanlaşma düzeyinin yaklaşık olarak korunduğu, ancak daha da önemlisi, Antalya'nın 81 il içerisinde en yüksek bölgesel uzmanlaşmaya sahip vilayet olma özelliğine sahip olduğu dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

ALBENİ, M. ve ONGUN U. (2005). "Antalya Turizminin Türk Turizmi İçerisindeki Yeri ve Krizlerin Antalya Turizmi Üzerindeki Etkileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 2, s. 93-112.

- AYDIN, A. ve GENCÜR, A. (2015). "Türkiye'nin Turizm Arzı, Piyasa Yapısı ve Global Riskler: Keşifsel Bir Yaklaşım", *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, C. 2, S. 2, s. 43-64.
- BOZKURT, E. ve TOPÇUOĞLU, Ö. (2013). "Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Turizm İlişkisi", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, C. 4, S. 7, s. 91-105.
- BRANTINGHAM, P. L. ve BRANTINGHAM, P. J. (1998). "Mapping Crime For Analytic Purposes: Location Quotients, Counts, and Rates", *Crime Mapping and Crime Prevention*, Criminal Justice Press, pp. 63-88, Burnaby.
- CİLLOV, H. (1993). *İktisadi Olaylara Uygulanan İstatistik Metodları*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- ÇİFTÇİ, M. (2018). "Türkiye'de Bölgelerarası Verimliliğin Analizi", *İşletme Araştırmaları Dergisi*, C. 10, S. 1, s. 551-580.
- ÇOBAN, O. ve ÖZCAN, C. C. (2013). "Türkiye'de Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi (1963-2010)", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 1, s. 243-261.
- DİE (1959). *1959 İstatistik Yıllığı*, Ankara.
- DİE (1978). *Konaklama Tesisleri Envanter Çalışması-İl ve İlçeler İtibariyle 1976*, Ankara.
- DOS SANTOS, F. R., RIBEIRO, L. C. S. and DA SILVEIRA, E. J. G. (2018). "Characteristics of Tourism Activities in Brazilian Municipalities in 2015", *Revista Brasileira de Pesquisaem Turismo*, Vol. 12, No: 2, pp. 65-82.
- DPT (1962). *Birinci BYKP*, Ankara.
- DPT (1977). *Dördüncü BYKP Turizm ve Tanıtma Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara.
- DURGUN, A. ve GÖVDERE, B. (2011). "2008 Küresel Krizinin Antalya Konaklama İşletmelerine Etkileri Üzerine Bir Analiz", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 30, Sayı: 1, s. 139-159.
- GEKA (2011). *TR32 Düzey 2 Bölgesi Aydın - Denizli - Muğla 2010 - 2013 Bölge Planı*, Denizli.

- GÜLBAHAR, O. (2009). “1990'lardan Günümüze Türkiye'de Kitle Turizminin Gelişimi ve Alternatif Yönelimler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 1, s. 151-177.
- HEPHAKTAN, C. E. ve ÇINAR, S. (2010). “Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, *Celal Bayar Üniversitesi SBE Dergisi*, C. 8, S. 2, s. 135-154.
- IŞIK, Ş. ve ZOĞAL, V. (2017) “Turizm Kentleşmesi Kavramı: Antalya Örneği”, *Ege Coğrafya Dergisi*, C. 26, S. 2, s. 71-94.
- KANCA, O. C. (2015). “Turizm Gelirleri ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği (1980-2013)”, *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 8, s. 1-14.
- KAYA, İ. (2012). “Türk Turizm Sektöründe İstihdamın Temel Özelliklerinin ve Sorunlarının Ücretli Çalışanlar Açısından Coğrafi Bölgelere Göre Analizi”, *Balıkesir Üniversitesi SBE Dergisi*, C. 15, S. 28, s. 241-257.
- KIZILKAYA, O., SOFUOĞLU, E. ve KARAÇOR Z. (2016). “Türkiye’de Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı”, *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, C. 23, S. 1,s. 203-215.
- LAZZERETTI, L. and INNOCENTI, N. (2016). “Smart Specialization, Culture, Creativity and Tourism in Italian Convergence Regions”, *First Smarter Conference on Smart Specialisation and Territorial Development*, 28-30 September 2016, Seville.
- LEE, K. and SEUNGMOOK, C. (2004). “An Economic Impact Analysis of Regional Tourism Industry: The Case Study of Gangwon and Jeju Regions”, *New Zealand Tourism and Hospitality Research Conference 2004*, pp. 199-210, Wellington.
- MILLER, M. M., GIBSON, L. J. and WRIGHT, N. G. (1991). “Location Quotient: A Basic Tool for Economic Development Analysis”, *Economic Development Review*, Vol. 9, No: 2, pp. 65-68.
- OKUYUCU, A. ve AKGİŞ, Ö. (2016). “Türkiye’de Konaklama Sektörünün Yapısal ve Mekânsal Değişimi: 1990-2013”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 1, s. 249-269.
- PENA-BOQUETE, Y. and PEREZ-DACAL, D. (2012). “Effects of Tourism Wages and Employment for the Spanish Regions: Seasonality versus Tourism Specialization”, *International Conference on Regional Science*.

- SEÇKİN, E. (2012). “Sosyal Yapı: Nüfusun Sayısal ve Yapısal Özellikleri Kamusal Hizmetlerin Coğrafyası, Aydın İçin Sürdürebilir Bölgesel Gelişme Çerçevesi”, Editör: Ayşenur Ökten, Betül Şengezer, Aydın Ticaret Odası Yayınları, s. 45-74, Aydın.
- SPIRIAJEVAS, E. (2008). “The Impact of Tourism Factor for Development of the South-east Baltic Coastal-Border Regions”, *Geo Journal of Tourism and Geosites*, Vol. 2, No: 2, pp. 118-128.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü Araştırma ve Geliştirme Daire Başkanlığı (2016). *Turizm Belgeli Tesis İstatistikleri 2016*, Ankara.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü Araştırma ve Geliştirme Daire Başkanlığı (2013). *Turizm Belgeli Tesis İstatistikleri 2011*, Ankara.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü Araştırma ve Geliştirme Daire Başkanlığı (2002). *Turizm Belgeli Tesis İstatistikleri 2000*, Ankara.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü Araştırma ve Geliştirme Daire Başkanlığı (1992). *Turizm Belgeli Tesis İstatistikleri 1990*, Ankara, 1992.
- TRINH, T. H. (2016). “The Industry Cluster Approach for Tourism Development of Central Vietnam”, *International Journal of Business and Management*, Vol. 11, No: 5, pp. 167-178.
- ÜNGÜREN, E., ALGÜR S. ve DOĞAN H. (2009). “Konaklama ve Seyahat Acenteleri Yöneticilerinin Her Şey Dahil Sistemine Yönelik Tutumları: Antalya Örneği”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 2, s. 95-112.
- YANARDAĞ, M. Ö. ve AVCI M. (2012). Turizm Sektöründe İstihdam Sorunları: Marmaris, Fethiye, Bodrum İlçeleri Üzerine Ampirik Bir İnceleme”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C. 3, S. 2, s. 39-62.